

УДК 342.98
<https://doi.org/10.32703/2663-6352/2026-1-19-48-53>
<https://orcid.org/0000-0002-7167-6855>

Попович Є. М.,
 доктор юридичних наук, професор,
 головний науковий співробітник, Національний науковий центр
 «Інститут судових експертиз ім. Засл. про. М.С. Бокаріуса»
 м. Харків, Україна

<https://orcid.org/0000-0001-9329-5378>

Попович І. М.,
 докторка юридичних наук, старший дослідник, провідний науковий
 співробітник, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз
 ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»
 м. Харків, Україна

<https://orcid.org/0000-0001-8436-049X>

Россіхіна Г. В.,
 докторка юридичних наук, професорка,
 дійсна членкіня-академік Європейської академії природничих наук,
 професорка кафедри державно-правових дисциплін Харківського
 національного університету імені В.Н. Каразіна
 м. Харків, Україна

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Анотація. Наукова стаття присвячена дослідженню особливостей визначення правового статусу публічних службовців, зокрема принципів їх становища. Констатовано тезу про те, що структура правового статусу публічного службовця повинна визначатися децю ширше, ніж її визначають відповідно до законів про державну та муніципальну (органах місцевого самоврядування) службу. Виходячи з особливостей професійної діяльності публічного службовця, його статус включає такі елементи, як принципи його правового становища, права, обов'язки, обмеження, заборони, вимоги до службової поведінки та гарантії забезпечення його прав. Законодавче закріплення всіх цих елементів, їх оптимальне співвідношення є запорукою ефективної роботи публічних службовців. Визначальними у статусі публічного службовця є принципи його правового становища, які впливають насамперед із змісту Конституції України. Треба визначити, що хоча ми і не знаходимо в її нормах спеціально сформульованих принципів правового становища, проте діяльність такого службовця регламентується конституційними нормами загальнішого й високого порядку, які можна зарахувати до принципів. Внутрішню суперечність у закріпленні нормативних вимог до службової поведінки службовців уособлює принцип пріоритету прав і свободи людини і громадянина, де чільне місце посідає обов'язок службовця виконувати посадові обов'язки сумлінно, на високому професійному рівні, а визнання, дотримання і захист прав і свобод людини та громадянина визначають зміст його професійної службової діяльності.

Звернуто увагу на тому, що закріплені у законодавстві про державну та муніципальну службу обмеження та заборони, зачіпають ряд конституційних прав і свобод складових елементів основи правового статусу особистості. Саме тому, характер і обсяг цих обмежень

і заборон, що у сукупності утворюють особливий, відмінний від загального конституційного статусу людини і громадянина – статус публічного службовця. У цьому контексті, при встановленні заходів та елементів направлених на обмеження, заборону прав та обов'язків публічних службовців, виражаються суспільні інтереси, а такі обмеження компенсуються додатковими спеціальними правовими гарантіями.

Ключові слова: державна служба, публічна служба, принципи публічної служби, публічна форма влади, адміністративний механізм, функції публічної служби.

POPOVICH E., POPOVICH I., ROSSIKHINA G. PRINCIPLES OF THE LEGAL POSITION OF PUBLIC OFFICERS.

Abstract. *The scientific article is devoted to the study of the peculiarities of determining the legal status of public servants, in particular the principles of their position. The thesis was established that the structure of the legal status of a public servant should be defined somewhat more broadly than it is defined in accordance with the laws on state and municipal service. Based on the specifics of the professional activity of a public servant, his status includes such elements as the principles of his legal status, rights, duties, restrictions, prohibitions, requirements for official conduct and guarantees of ensuring his rights. The legislative consolidation of all these elements, their optimal ratio, is a guarantee of the effective work of public servants. Determinant in the status of a public servant are the principles of his legal status, which derive primarily from the content of the Constitution of Ukraine, and although we do not find in its norms specially formulated principles of legal status, the activity of such an employee is regulated by constitutional norms of a more general and high order, which can be counted among the principles. The internal contradiction in the establishment of regulatory requirements for the official conduct of employees is represented by the principle of priority of the rights and freedoms of a person and a citizen, where the duty of an employee to perform official duties conscientiously, at a high professional level, and the recognition, observance and protection of human rights and freedoms occupy a prominent place and the citizen determine the content of his professional official activity.*

Attention is drawn to the fact that the restrictions and prohibitions enshrined in the legislation on state and municipal service affect a number of constitutional rights and freedoms that are constituent elements of the basis of the legal status of an individual, therefore the nature and scope of these restrictions and prohibitions, which together form a special, different from the general constitutional the status of a person and a citizen - the status of a public servant. In this context, when establishing measures and elements aimed at limiting, prohibiting the rights and duties of public officials, public interests are expressed, and such restrictions are compensated by additional special legal guarantees.

Keywords: *public service, public service, principles of public service, public form of power, administrative mechanism, functions of public service, tasks of public service.*

Постановка проблеми. У створенні інституту публічної служби, що відповідає сучасним вимогам, у системі вихідних засад організації та проходження самої державної служби особливе значення мають її принципи (їх теоретичне обґрунтування, законодавче закріплення та вдосконалення). Тому поряд з вибором та обґрунтуванням концепції публічної служби мають бути належним чином опрацьовані й принципи публічної служби. Як відомо, принципами є основні керівні положення, ідеї, які пронизують усю службову діяльність та виконують у ній спрямовану та керівну роль. Таким чином, публічна служба організується та функціонує на певних принципах, які закріплені в законодавстві. У змісті принципів публічної служби набувають найбільш чіткого втілення природа та сутність служби як фундаментальної категорії адміністративно-управлінської діяльності.

Стан дослідження. З кінця 80-х та на початку 90-х років у багатьох наукових роботах учених фрагментарно розглядалися деякі аспекти принципів державної служби. В Україні цим проблемам приділяли увагу В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, С. Д. Дубенко, С. В. Ківалов, О. Д. Крупчан, Н. Р. Нижний, О. Ю. Оболенський, О. В. Петришин, В. В. Цветков, В. М. Шаповал та ін., але принципи забезпечення публічної служби та правового становища службовця належать до малодосліджених тем.

Внаслідок чого, метою даної статі є дослідження та комплексний аналіз принципів правового статусу публічних службовців.

Виклад основного матеріалу. Принцип пріоритету прав і свобод людини і громадянина полягає в тому, що органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи зобов'язані забезпечити кожному можливість ознайомлення з документами та матеріалами, що безпосередньо зачіпають його права та свободи, якщо інше не передбачено законом. Крім цього, встановлено відповідальність посадових осіб за приховування фактів та обставин, які створюють загрозу життю та здоров'ю людей. Цей принцип визначає основний зміст діяльності публічних службовців.

Наступним принципом, що входить до першої групи принципів правового становища є принцип прямої дії прав і свободи. Відповідно до Конституції України права і свободи людини і громадянина визначають значення, зміст та спрямованість законів, діяльність законодавчої та виконавчої влади, місцевого самоврядування та забезпечення правосуддя. Дані конституційні положення безпосередньо стосуються функціонування публічної служби, визначення статусу службовця, із них випливає вимога до службовця забезпечувати і захищати конституційно-правовий статус громадянина. Службовці мають визнавати, дотримуватися і захищати права та свободи людини і громадянина у повному обсязі, встановленому законодавством.

У ряді робіт принцип прямої дії прав і свободи людини та громадянина пов'язують із принципом прямого впливу норм Конституції України, й у остаточному підсумку зі статусом публічного службовця. Так, принцип прямої дії норм Конституції України слід вважати і принципом державної служби, оскільки найбільший обсяг реалізації даної норми припадає, точніше має припадати на правозастосовну практику, що здійснюється цивільними, військовими та правоохоронними службовцями в системі виконавчої влади [1, с. 64]. Справді, трактування принципу прямої дії прав і свобод людини та громадянина має бути нерозривно пов'язане з розумінням принципу прямої дії норм Конституції України, бо лише системний взаємозв'язок цих конституційних положень дозволяє говорити про справжній зміст названого принципу у низці елементів статусу службовця.

Третім у цій групі принципів слід назвати принцип рівного доступу громадян до державної служби, що означає їх право на зайняття будь-якої посади відповідно до своїх здібностей та професійної підготовки, без будь-якої дискримінації. Як вказують автори, у закріпленні принципу рівного доступу до державної служби має місце фактична конкретизація конституційного принципу рівності основних прав і свобод у відповідній сфері відносин [2, с. 74]. При вступі та проходженні служби діє заборона всіх форм та проявів дискримінації, відсутність необґрунтованих обмежень або надання необґрунтованих переваг певним категоріям громадян під час вступу на державну службу та її проходження тощо.

Принципом, що входить до другої групи, є принцип поділу влади. Поділ влади – конституційний принцип організації управління державним життям, який проявляється, у двох аспектах: поділ єдиної державної влади, джерелом якої є народ, на три гілки, що представляють самостійні види органів державної влади – законодавчу, виконавчу та судову, та розмежування повноважень між ними; поділ владних функцій за рівнями системи державних органів. Цей принцип поширюється лише на органи державної влади, проте деякі прояви даного принципу мають місце і в системі органів місцевого самоврядування (формування представницьких та

виконавчо-розпорядчих органів, розмежування їх повноважень, визначення форм взаємодії тощо). У цьому аспекті можна говорити про значення принципу поділу влади щодо державних, так і муніципальних службовців. У цьому плані слід погодитися з думкою, що розмежування компетенції дозволяє як оптимізувати функції, здійснювані різними органами місцевого самоврядування, так і допускає зосередження всієї влади у якомусь одному органі, що у своє чергу, дозволяє органам ефективно реалізувати свої повноваження, враховуючи інтереси населення. Крім цього, розмежування компетенції між органами місцевого самоврядування повною мірою дозволить поширити на муніципальний рівень публічної влади принцип поділу влади, на якому, засноване здійснення державної влади [2, с. 100].

Роль принципу поділу влади у визначенні статусу публічних службовців у тому, що за умови функціонування служби з урахуванням єдності, має місце поділ повноважень як сукупності прав і обов'язків – основи статусу службовців залежно від того, до якої гілки влади належить орган у якому, публічний службовець несе службу. Наявність місцевого самоврядування як особливої форми здійснення влади, свідчить про те, що принцип поділу влади має і вертикальний прояв. Звідси поділ влади означає і поділ повноважень державних службовців, а також розмежування повноважень між державними і муніципальними службовцями. У вертикальній децентралізації влади відокремлюються муніципальні утворення, реалізують свої повноваження на іншій основі, ніж органи в структурі державної влади [3, с. 13].

До третьої групи принципів правового становища публічних службовців із конституційного забезпечення розвитку суспільства, належить, передусім, принцип нейтралітету публічних службовців. Проголошене Конституцією України політичне і ідеологічне різноманіття в Україні стосовно статусу службовця має певний прояв. По-перше, державна служба діє на принципі департизації, і тому публічні службовці як професійні управлінці повинні виявляти політичну нейтральність, неупередженість. Цей принцип проявляється в тому, що публічний службовець не повинен використовувати свої посадові повноваження та свій адміністративний ресурс на користь будь-якої політичної партії. Порушення принципу нейтральності веде до зниження загального рівня кваліфікованості чиновників й до заміни цілей державної служби, до перетворення державного апарату в політичну палицю. І тоді падає престиж державної служби, підривається довіра суспільства до держави, а сама служба стає нестабільною, аморфною, перестає якісно виконувати свої соціальні функції [4, с. 71].

По-друге, Україна – світська держава, а тому жодна релігія не може встановлюватися як державна або обов'язкова. Світський характер держави пов'язують безпосередньо з ідеологічним багатоманіттям, адже ідеологічне різноманіття означає вільне існування різних політичних та інших поглядів, шкіл, ідей. Ідеологічне різноманіття є закономірним наслідком таких конституційних прав і свобод людини і громадянина, як свобода думки і слова, свобода совісті тощо [5, с. 10].

Оскільки релігійні об'єднання відокремлені від держави і рівні перед законом, то службовці не мають права втручатися в їхню законну діяльність, передавати або доручати їм виконання будь-яких функцій створювати привілеї будь-яким з них. Службовці можуть брати добровільну участь у релігійних церемоніях як звичайні громадяни, але не як представники держави або її органів. У зв'язку з цим принцип нейтралітету публічних службовців діє як одна з ідей (засад), що вирізняє соціальний статус особи від її правового статусу як публічного службовця. Сам принцип нейтралітету слід відносити до конституційних принципів правового статусу службовців, оскільки він полягає в особливому відношенні службовців до ряду основ конституційного ладу держави – політичного, ідеологічного різноманіття, світського характеру держави. Обмеження права і свободи службовців з дією цього принципу безпосередньо позначається на всьому статусі службовців.

Ще одним принципом, який, на наш погляд, слід включити до цієї групи є принцип свободи праці. Даний конституційний принцип означає, що в державі гарантується загальна правова можливість особистості займатися будь-якою трудовою діяльністю, що не суперечить законодавству України. Конституційний принцип свободи праці проявляється у можливості бути суб'єктом будь-якої трудової діяльності, що забезпечується закріпленням у Конституції низки спеціальних правомочностей особи на використання своїх здібностей для підприємницької та іншої не забороненої законом діяльності, займатися творчою, літературною, художньою, науковою, технічною, викладацькою діяльністю, вступати на державну службу, нести військову службу. Таким чином, дія конституційного принципу свободи праці не обмежується сферою «звичайної» трудової діяльності за наймом на основі трудового договору, а має міжгалузевий характер [6, с. 40].

Принцип свободи праці стосовно публічної служби виявляється у тому, що реалізуючи цю свободу у вигляді вступу на службу, особа, в такий спосіб, набуває статусу, який за своїми елементами, як це вже зазначалося, відрізняється від статусу пересічного громадянина. Крім названих, в третю групу принципів слід віднести і конституційний принцип, згідно з яким права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені законом тільки в тій мірі, якою це необхідно з метою захисту основ конституційного ладу, здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони держави та безпеки держави. Цей принцип, що встановлює спосіб і критерії правомірного обмеження права і свободи будь-яких осіб, однаково відноситься і до прав і свобод державних або муніципальних службовців. Названий конституційний принцип є тим орієнтиром, який має бути направляючою щодо таких елементів статусу громадського службовця, як обмеження і заборони. Обсяг таких обмежень повинен, по-перше, відповідати конституційним критеріям, і, по-друге, може встановлюватися лише законом.

Закріплені у законодавстві про державну та муніципальну службу обмеження та заборони, зачіпають ряд конституційних прав і свобод складових елементів основи правового статусу особистості (право на недоторканність приватного життя, право на участь у мітингах та демонстраціях та ін.). Характер і обсяг цих обмежень і заборон такі, що у сукупності вони утворюють особливий, відмінний від загального конституційного статусу людини і громадянина – статус публічного службовця. У цьому контексті, при встановленні заходів та елементів направлених на обмеження, заборону прав та обов'язків публічних службовців, виражаються суспільні інтереси, а такі обмеження компенсуються додатковими спеціальними правовими гарантіями.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що, по-перше, структура правового статусу публічного службовця повинна визначатися дещо ширше, ніж її визначили відповідно до законів про державну та муніципальну службу. Виходячи з особливостей професійної діяльності публічного службовця, його статус включає такі елементи, як принципи його правового становища, права, обов'язки, обмеження, заборони, вимоги до службової поведінки та гарантії забезпечення його прав. Законодавче закріплення всіх цих елементів, їх оптимальне співвідношення є запорукою ефективної роботи публічних службовців. Визначальними у статусі публічного службовця є принципи його правового становища, які впливають насамперед із змісту Конституції України. Треба звернути увагу, що хоча ми і не знаходимо в її нормах спеціально сформульованих принципів правового становища, проте діяльність такого службовця регламентується конституційними нормами загальнішого й високого порядку, які можна зарахувати до принципів. Внутрішню суперечність у закріпленні нормативних вимог до службової поведінки службовців уособлює принцип пріоритету прав і свобод людини і громадянина, де чільне місце посідає обов'язок службовця виконувати посадові обов'язки сумлінно, на високому професійному рівні, а визнання, дотримання та захист прав і свобод людини та громадянина визначають зміст його професійної службової діяльності

ЛІТЕРАТУРА

1. Оболенський О. Ю. Державна служба: навч. посібник. Київ : КНЕУ, 2006. 467 с.
 2. Тимошук В. П., Школик А. М. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України. Київ : Конус Ю, 2007. 735 с.
 3. Лавренова О. І. Адміністративно-правовий статус державної служби як центрального органу виконавчої влади : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2014. 20 с.
 4. Оболенський О. Теоретико-прикладні аспекти розвитку державної служби. Вісник державної служби України. 1999. № 2. С. 40–45.
 5. Лаврінчук І. П. Правовий статус державного службовця як учасника трудових правовідносин : дис. канд. юрид. наук 12.00.05. Київ, 1999. 186 с.
 6. Даниленко Ю. С. Оцінювання у державній службі: теорія і правове регулювання: дис канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2017. 212 с.
-

Дата першого надходження рукопису до видання: 04.03.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.03.2026

Дата публікації: 17.04.2026